КОЛОМІЄЦЬ П. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правознавства
(Полтавський інститут економіки і права)

УДК 347.73
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-2.39

ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ СТОСОВНО КОМПЛАЄНСУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Проблематика податкового комплаєнсу є відносно новою для вітчизняної фінансової науки і правозастосовної практики, зокрема у сфері забезпечення податкової безпеки. Сучасна сфера справляння податків і зборів, яку регулює Податковий кодекс України, є високоризикованою, що зумовлено наявністю таких податкових ризиків, як корупція, офшор, пільги, недоїмка, тіньова економіка, недосконала податкова термінологія та неякісне податкове законодавство, фіктивні підприємства й ухилення від виконання свого конституційного обов'язку зі сплати податків. Перелічені ризики загрожують податковій безпеці України, адже вони є чинниками ненаповнення державного бюджету. Саме тому у сфері оподаткування необхідно дотримуватися вимог законодавства, що регулює відносини у сфері справляння податків. Недотримання цієї вимоги може спричинити незворотні наслідки як для самої держави, так і для платників податків. Запобігання цим негативним наслідкам є завданням ефективної системи податкового комплаєнсу як елементу податкової безпеки України. Тема податкового комплаєнсу як елементу податкової безпеки України дедалі більше зацікавлює податківців, які не хочуть бути осторонь новомодної тенденції – податкового комплаєнсу як сукупності мотивів і стимулів платників, що спонукають їх дотримуватися вимог податкового законодавства. Поява нових правових явищ «податкова безпека» та «податковий комплаєнс» вже потребують свого законодавчого закріплення у рамках корегування сучасного бачення поняття «податкової політики». Запровадження системи податкового комплаєнсу дасть змогу вивести відносини з платниками на зовсім новий рівень, який ґрунтується на довірі та партнерстві. Система податкового комплаєнсу надасть змогу мінімізувати ризики недотримання платниками вимог податкового законодавства, допомогти платникам уникнути найбільш поширених помилок у майбутньому, максимально спростити подання звітності та сплату податків, спільно вирішувати проблеми й усувати перешкоди в забезпеченні податкової безпеки.

Ключові слова: *податковий комплаєнс, Податковий кодекс України, податкові ризики, податкова безпека України.*

Kolomiiets P. V. Scientists' views on compliance as an element of tax security in Ukraine

Tax compliance issues are relatively new to domestic financial science and law enforcement, particularly in the area of tax security. The current tax and levying sphere, regulated by the Tax Code of Ukraine, is highly risky, due to the presence of such tax risks as corruption, offshore, privileges, arrears, shadow economy, imperfect tax terminology and poor tax legislation, fictitious companies and failure to carry out its constitutional duty to pay taxes. These risks threaten Ukraine's tax security, as they are a factor in failing to fill the state budget. That is why in the field of taxation

it is necessary to observe the requirements of the legislation governing relations in the field of tax collection. Failure to do so may have irreversible consequences for both the state itself and the taxpayers. Preventing these negative consequences is the task of an effective tax compliance system, as an element of Ukraine's tax security. The topic of tax compliance, as an element of tax security in Ukraine, is of increasing interest to tax officials who do not want to stay away from the newfangled trend – tax compliance, as a set of motives and incentives for taxpayers to encourage them to comply with the requirements of tax legislation. The emergence of new legal phenomena "tax security" and "tax compliance" are already in need of legislative consolidation as part of the adjustment of the current vision of the concept of "tax policy". The introduction of a tax compliance system will bring the relationship with payers to a whole new level, based on trust and partnership. The system of tax compliance will enable payers to minimize the risks of non-compliance with tax laws to help taxpayers avoid the most common mistakes in the future, simplify reporting and taxes, together to solve problems and remove obstacles in providing security tax.

Key words: *tax compliance, Tax Code of Ukraine, tax risks, tax security of Ukraine.*

Вступ. Загальновідомо, що комплаєнс є характерним для різних галузей і сфер діяльності в усьому світі, зокрема медицини, промисловості, сільського господарства та фінансової сфери.

Проведене дослідження історії появи поняття «комплаєнс» у фінансовій сфері показує, що це поняття з'явилося у 2005 р. із виданням у світ Базельським комітетом із банківського нагляду документа під назвою «Compliance and the compliance function in banks» [1]. Цим документом було встановлено 10 принципів комплаєнсу.

Цього ж року Bank for International Settlements видає документ під назвою «BIS Compliance Charter», яким описує рамки управління комплаєнс, аби діяльність фінансової установи та її співробітників проводилася відповідно до правил, політики, процедур, організаційних стандартів і кодексів поведінки, прийнятих Банком, і найвищих етичних стандартів [2].

Наступним кроком розвитку комплаєнсу, проте поки в банківській сфері, стало видання тим самим Базельським комітетом із банківського нагляду вже іншого документа під назвою «Corporate governance principles for banks», де комплаєнс було виокремлено як принцип під номером 9 [3].

Постановою Правління Національного банку України від 28 березня 2007 р. № 98 «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» в царину фінансової сфери України було введено поняття «комплаєнс», яке у цих рекомендаціях вживалось у такому значенні: «дотримання вимог законодавства та внутрішніх процедур (комплаєнс) – необхідність знати, розуміти та дотримуватися всіх вимог законодавства України, нормативів, положень і правил, внутрішніх політик, стандартів і кодексів із питань діяльності банку» [4].

Питання податкового комплаєнсу в контексті оцінювання ризиків бізнесу розглянуто у статті, що розміщена в офіційному виданні Державної фіскальної служби України «Вісник» 27 липня 2019 р. № 27–28, у якому пояснюється, що комплаєнс – це обов'язок забезпечити відповідність законодавства і міжнародних норм шляхом розробки та дотримання певних внутрішніх політик і процедур. Комплаєнс-контроль «народився» в банківській сфері. Процедури комплаєнса швидко перейшли з банківської сфери в інші галузі економіки. Порівняно недавно вони почали застосовуватися і в корпоративному податковому контролі. Так виник податковий комплаєнс. Комплаєнс (англ. «compliance» – відповідність, згода) – обов'язок забезпечити відповідність законодавства і міжнародних норм шляхом розробки та дотримання певних внутрішніх політик і процедур. Одним із основних елементів системи податкового комплаєнса (системи корпоративного податкового контролю)

є ідентифікація й оцінка податкових ризиків. Проведення ідентифікації та оцінки ризиків є необхідною попередньою роботою, яка проводиться перед виконанням основного завдання – мінімізацією ризиків. Якщо ж контроль податкових ризиків недостатній, то це може призвести до вкрай негативних наслідків: зниження вартості бізнесу, значної переплати податків, адміністративних і карних переслідувань, навіть банкрутства компанії. Розрізняють зовнішні (пов'язані зі зміною законодавства) і внутрішні ризики (обумовлені відновленням персоналу, впровадженням або модернізацією інформаційних систем, появою нових технологій, запровадженням нових видів товарів, реорганізацією компанії, розширенням ринків збуту тощо). За твердженням автора статті: «час оптимізацій / офшорів / ухилень закінчився. І як зазвичай – хто перший прийме / впровадить нові тренди / технології / ідеї / досягнення, той отримає величезну конкурентну перевагу.» [5].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поглядів науковців стосовно комплаєнсу як елементу податкової безпеки України.

Результати дослідження. Аналітичний огляд вітчизняних наукових публікацій у сфері досліджень комплаєнсу свідчить про те, що їх тематика є широкою. Науковці розглядають комплаєнс-контроль, комплаєнс у бізнес-адмініструванні, фінансові комплаєнс стратегії, антикорупційний комплаєнс, регуляторний комплаєнс, системи комплаєнс, комплаєнс як основи фінансової стабільності та комплаєнс безпеки.

Зокрема, Н.В. Москаленко, досліджуючи теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні, вказує: «Про суттєве значення комплаєнса у сучасному економічному житті свідчить те, що на Всесвітньому економічному форумі у швейцарському Давосі серед чотирьох сфер, покращання яких дозволить прискорити зростання як світової, так і національних економік, експерти назвали скорочення бюрократії, боротьбу з корупцією, спрощений доступ до фінансування та кредитів, а також активне застосування комплаєнс-практики.

У вітчизняній економіці склалося чітке розуміння того, що комплаєнс-контроль є важливим елементом системи корпоративного управління, і вигода від його впровадження значно перевищує ризики, які виникають за його відсутності.

Сьогодні комплаєнс-контроль у нашій державі популярний тільки в банківському секторі, але необхідне його запровадження на всіх рівнях національної економіки. Українські компанії поступово приходять до осмислення важливості застосування комплаєнс-контролю, спираючись на досвід зарубіжних країн» [6].

Резюмуючи своє дослідження, Н.В. Москаленко зазначає, що «комплаєнс» – це поняття поширене переважно у банківській сфері. Під ним розуміють процес управління ризиками, направлений на добросовісне виконання законодавства, норм етики, прийнятих у сфері регулювання правовідносин і принципів ділових відносин із метою підтримки належних правил і стандартів поведінки на ринку, а також підтримання іміджу установи, організації [6].

Актуалізуючи проблему комплаєнсу у бізнес-адмініструванні та його ролі у створенні ефективних норм господарської поведінки, О.В. Овсієнко стверджує, що високий ступінь економічної свободи та можливість вільної реалізації соціально-економічних прав кожного суб'єкта суспільства є сучасним орієнтиром розвитку багатьох країн світу. Відносно успішно цей тренд реалізується у країнах, де вдалося створити таку інституціональну систему, норми господарської поведінки якої спрямовують економічних агентів до соціально-орієнтованого порядку на основі принципу верховенства права.

На жаль, в Україні така інституціональна система все ще відсутня, наслідками чого є високий рівень корупції, монополізації економіки, численні неправомірні порушення права приватної власності, уможливлені, серед іншого, діями державних агентів, штучно створена асиметрія у реалізації контрактних прав. Тому виникає потреба у пошуку таких напрямів інституційного проектування економіки, які б забезпечили стійкий попит із боку суб'єктів господарювання на втілення принципу верховенства права у систему норм, що регламентують їх взаємовідносини.

Одним із таких інститутів є комплаєнс, широко розповсюджений у господарській практиці розвинених країн світу.

Комплаєнс відіграє важливу роль у створенні ефективних норм господарювання: він започатковує певний стандарт господарської поведінки, в основі якого – повна прозорість діяльності, неприйняття та запобігання будь-яким спробам неправомірного використання ресурсів бізнес-організації. Економічна вигідність такого типу поведінки перетворює бізнес-агентів на провайдерів правової економіки – середовища рівних можливостей у реалізації соціально-економічних прав. У зв'язку з цим перспективи подальших досліджень у цій сфері пов'язані з визначенням та аналізом ефективності конкретних складників комплаєнс-практик, визначенням інституціональних умов їх впровадження [7].

Питання безпеки у сучасному світі, як стверджує Г.А. Нерсесян у своїй науковій праці «Фінансові комплаєнс-стратегії як універсальні моделі для стратегічного менеджменту в інших галузях бізнесу», надзвичайно актуальне, зважаючи на постійні зміни та кризові ситуації на міжнародній арені. Саме тому, на думку вченого, розвиток сфери комплаєнсу, що визначається як відповідність певним нормам, набуває пришвидшеного розвитку. Україна на своєму шляху інтеграції до міжнародного співтовариства також переймає основні трендові напрями у цій сфері.

Якщо ж говорити про Україну, вказує автор, то на законодавчому рівні, поняття «комплаєнс» не є визначеним офіційно, але відображене у фінансовій документації, зокрема в положеннях Національного банку України.

Г.А. Нерсесян зауважує, що саме поняття комплаєнс-стратегій прийшло в Україну не із законодавства у сфері розвитку бізнесу, а разом із міжнародними компаніями, що прийшли на український ринок і за своєю належністю мають відповідати глобальним загальним принципам, що диктуються головними офісами. І, орієнтуючись на глобальні корпорації, українські компанії переймають наявний досвід у цій сфері.

Зважаючи на вищезазначене, наголошує Г.А. Нерсесян, можна дійти висновку, що комплаєнс по своїй суті – це максимально ефективний інструмент, який покликаний вберегти компанію від кризових ситуацій та унеможливити втрати. Тому питання розробки комплаєнс-стратегій для компанії є важливим та актуальним. Якщо за кордоном існують спеціальні агентства, що займаються розробкою комплаєнс-стратегій для кожної окремої компанії, то в Україні нині таких сервісів не існує. Тому кожна компанія у своїй діяльності може орієнтуватися лише на міжнародний досвід.

Проаналізувавши теперішню ситуацію у сфері комплаєнсу та комплаєнс-стратегій, Г.А. Нерсесян дійшов висновку, що ця тематика активно досліджується у банківській сфері, але не є розробленою у інших галузях. Водночас нормативно-правова база не є визначеною та чітко закріпленою навіть для банківської сфери. Отже, за сучасного стану ринку з підвищеною конкуренцією питання комплаєнсу як відповідності нормам законодавства, правилам етики та моралі стає максимально актуальним.

Підхід до створення та впровадження цієї стратегії має бути відповідальним, осмисленим і виходити з топ-менеджменту компанії. Наявність таких стратегій не тільки систематизує роботу співробітників у сфері відповідності, але і убезпечить компанії від цілої низки ризиків [8].

Антикорупційний комплаєнс у системі стратегічного моніторингу кадрової безпеки підприємства став темою наукового дослідження Т.В. Момот, у якому вчена акцентує увагу на тому, що останнім часом значна увага до фінансово-економічної безпеки господарюючих суб'єктів зумовлена дією численних загроз різного характеру. Забезпечуючи захист підприємства від зовнішніх викликів і пристосовуючись до інших незалежних умов, важливим є контроль внутрішніх загроз, які можуть походити зсередини, від працівників. Тому питання моніторингу кадрової безпеки в системі управління фінансово-економічною безпекою підприємств набувають особливого значення.

Більшість науковців під кадровою безпекою розуміють стан захищеності суб'єкта господарювання від кадрових небезпек і загроз або трактують її як процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок усунення ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами загалом [9].

Дослідивши морфологічний аналіз сутності поняття «комплаєнс» як основу фінансової стабільності банку, О.М. Колодізєв зазначає, що: «В умовах динамічного розвитку економіки та високої ймовірності настання кризи перед банками постає завдання щодо необхідності пошуку високоефективних методів управління ризиками. Банківські установи у своїй діяльності постійно наражаються на такі ризики, як операційний, юридичний, інформаційний, ризик відмивання коштів тощо. Також існує необхідність побудови внутрішніх бізнес-процесів відповідно до вітчизняних і міжнародних процедур і правил. Ці та інші питання можуть бути вирішені за допомогою дієвого механізму системи комплаєнсу».

Комплаєнс як науково-економічна категорія розглядається автором із позицій процесу управління, відповідності нормам, процесу виявлення проблемних ситуацій, системи заходів, направлених на захист інтересів, комплексу заходів.

За результатами проведеного О.М. Колодізєвим морфологічного аналізу 26 трактувань цього поняття було виділено три групи ключових характеристик: роль, підходи та ризики.

Роль – це ті функції, які має виконувати комплаєнс у рамках установи.

Підходи – це позиції, з яких трактуються поняття.

Ризики – це види ризиків, на запобігання яким спрямований комплаєнс. Результати узагальнення спеціалізованої літератури показали багатогранність і відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття «комплаєнс».

Тому автором було виділено істотні ознаки трактування цієї дефініції: дотримання норм, здійснення внутрішнього контролю, елемент структури управління банком, запобігання невиконанню законодавства, запобігання корупції та відмиванню коштів. Науковцем наведено власне тлумачення поняття комплаєнс, яке сформовано на результатах узагальнення існуючих поглядів і підходів, а отже, вирішується основна проблема відсутності уніфікованого підходу до визначення його сутності.

Таким чином, «комплаєнс» − це процес управління комплаєнс-ризиками, що виступає однією з функцій банку і банківської системи загалом і на меті якого є контроль за відповідністю державних і внутрішньобанківських норм і правил міжнародним для захисту фінансової безпеки банку [10].

Висновки. Сучасна сфера справляння податків і зборів, яку регулює Податковий кодекс України, є високо ризикованою, що зумовлено наявністю таких податкових ризиків, як корупція, офшор, пільги, недоїмка, тіньова економіка, недосконала податкова термінологія та неякісне податкове законодавство, фіктивні підприємства й ухилення від виконання свого конституційного обов'язку зі сплати податків.

Перелічені ризики загрожують податковій безпеці України, адже вони є чинниками ненаповнення державного бюджету. Саме тому у сфері оподаткування необхідно дотримуватися вимог законодавства, що регулює відносини у сфері справляння податків. Недотримання цієї вимоги може спричинити незворотні наслідки як для самої держави, так і для платників податків. Запобігання цим негативним наслідкам є завданням ефективної системи податкового комплаєнсу, як елементу податкової безпеки України.

Податкова політика як один із основних напрямів економічної політики держави, про що йдеться у ст. 10 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 р. № 436-IV, спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципу соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів.

Поява нових правових явищ «податкова безпека» та «податковий комплаєнс» вже потребують свого законодавчого закріплення у рамках корегування сучасного бачення поняття «податкової політики».

Тема податкового комплаєнсу як елементу податкової безпеки України, все більше зацікавлює податківців, які не хочуть бути осторонь новомодної тенденції – податкового комплаєнсу як сукупності мотивів і стимулів платників, що спонукають їх дотримуватися вимог податкового законодавства.

Податковий комплаєнс – комплекс мотивів та стимулів платників, які спонукають їх знати, розуміти та дотримуватися вимог податкового законодавства, законодавства зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та сплачувати податки, збори, платежі.

Запровадження системи податкового комплаєнсу дасть змогу вивести відносини з платниками на зовсім новий рівень, який ґрунтується на довірі та партнерстві.

Система податкового комплаєнсу надасть змогу мінімізувати ризики недотримання платниками вимог податкового законодавства, допомогти платникам уникнути найбільш поширених помилок у майбутньому, максимально спростити подання звітності та сплату податків, спільно вирішувати проблеми й усувати перешкоди в забезпеченні податкової безпеки.

Список використаних джерел:

1. Compliance and the compliance function in banks: Basel Committee on Banking Supervision. 2005. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs113.pdf. (дата звернення: 28.02.2020).

2. BIS Compliance Charter. Bank for International Settlements. Revised on 17 March 2018. URL: https://www.bis.org/about/compliancecharter.pdf. (дата звернення: 28.02.2020).

3. Corporate governance principles for banks: Basel Committee on Banking Supervision. 2015. URL: https://www.bis.org/bcbs/publ/d328.pdf. (дата звернення: 28.02.2020).

4. Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : Постанова Правління Національного банку України від 28 березня 2007 р. № 98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07/ed20070328. (дата звернення: 28.02.2020).

5. What is COMPLIANCE, або Як оцінювати податковий ризик? URL: http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100013546-what-is-compliance-abo-yak-otsinyuvati-podatkoviy-rizik?issue=5715 (дата звернення: 27.02.2020).

6. Москаленко Н.В. Теоретичні аспекти запровадження комплаєнс-контролю в Україні. *Економічний вісник. Серія: Фінанси, облік, оподаткування*. 2018. Вип. 2. С. 106–112.

7. Овсієнко О.В. Комплаєнс у бізнес-адмініструванні та його роль у створенні ефективних норм господарської поведінки. *Економічний простір*. 2018. № 134. С. 173–185.

8. Нерсесян Г.А. Фінансові комплаєнс-стратегії як універсальні моделі для стратегічного менеджменту у інших галузях бізнесу. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 15 (2). С. 16–20.

9. Момот Т.В., Мізік Ю.І., Політучій С.Я. Антикорупційний комплаєнс у системі стратегічного моніторингу кадрової безпеки підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 6. С. 167–174.

10. Колодізєв О.М., Коцюба О.В. Морфологічний аналіз сутності поняття «комплаєнс» як основа фінансової стабільності банку. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12. С. 365–373.